

Het dagblad „De Vlaamsche Stem” en het ontstaan van het aktivisme in Nederland. II

Peter BENTEIN

In mei-juni 1915 had Albéric Deswarte, de hoofdredakteur van het Amsterdamse vluchtelingenblad *De Vlaamsche Stem*, in het geheim een akkoord van aandelenverkoop gesloten met F.C. Gerretson. Volgens dat akkoord zouden aan de regering eisen moeten gesteld worden — wat vanaf juni inderdaad gebeurde — en moest de zaak van de Geallieerden „losgekoppeld” worden van de Vlaamse zaak, die de *Stem* te verdedigen had. Deze moest dus voortaan doen alsof de oorlog tegen Duitsland niet meer het leven beheerste. Uiteraard niet, nu de *Stem* met Duits geld opgekocht was. Vanaf 1 juli moest Anton Jacob in de redactie opgenomen worden en daar de vrije hand krijgen om deze Gerretson-doktrine in toepassing te brengen.

1. De scheuring

De hevige toon die de *Stem* sinds juni aannam lokte reacties uit vanwege volksvertegenwoordiger Arthur Buysse, Julius Hoste jr. en Frans Van Cauwelaert, die hoofdredakteur Deswarte „apart en zonder onderlinge voorkennis” op de vingers tikten. Deswarte richtte zich op 27 juni tot Van Cauwelaert met het dringende verzoek een bijeenkomst van „vertrouwde flaminganten” te organiseren. Hij had toen al Hoste, de Antwerpse advocaat Frans Wittemans, Anton Jacob, René De Clercq, Alfons De Groeve, André De Ridder en de gebroeders Arthur en Cyriel Buysse gekontakteerd. De bijeenkomst zou doorgaan op 4 juli¹.

Deswarte volgde in deze zaak geen klare lijn. Op de redactievergadering van 28 juni, daags na het schrijven van Deswarte, poogde medewerker De Groeve de drie artikelen *Spreken is Plicht*, *Diagnosis* en *Het Redmiddel*, waarin Deswarte zelfbestuur vroeg, te verdagen tot na de vergadering van 4 juli. „Het heeft al niet geholpen. Deswarte was opgehitst door de nakende komst van Jacob en door De Clercq”, schreef De Groeve aan Van Cauwelaert. Tegen zijn advies in werden de drie artikelen nog vlug gepubliceerd². Op de vergadering

1. Deswarte aan Van Cauwelaert, 27 juni 1915; Archief Frans Van Cauwelaert (A.F.V.C.) en *Vrij België*, 14 jan. 1916.

2. De Groeve aan Van Cauwelaert, 24 juli 1915; A.F.V.C.

van 4 juli had Deswarte trouwens ook De Clercq en Jacob uitgenodigd, hoewel Jacob op 27 juni nog geen letter in de *Stem* had geschreven. Men mag aannemen dat Deswarte beiden als zijn advocaten naast zich wilde hebben.

De bijeenkomst van 4 juli werd geopend door Deswarte, die de nieuwe politiek van *De Vlaamsche Stem* toelichtte³. In een eerste periode had het blad het volstreckte stilzwijgen in acht genomen, maar sinds enkele weken meende de redactie te moeten antwoorden op de antivlaamse uitlatingen. Van Cauwelaert repliceerde dat de nieuwe politiek van de *Stem* geen verband hield met het verschil tussen spreken en zwijgen. Hij zag in de zogenaamde tweede periode „een nieuwe richting welke met een oprecht vaderlandslievende gedragslijn niet strookte”. Daarna kwam Jacob aan het woord. Hij zette zijn visie op de identifikatie van de Vlaamse en de Belgische zaak uiteen. Hoste stelde voor, een manifest op te stellen waarin de Vlaamse loyale politiek zou worden vastgelegd. Buysse, Hoste, Van Cauwelaert en Deswarte werden belast met de redactie van dit manifest, dat dus heel patriottisch leek te zullen worden. Maar na afloop van de vergadering trokken Jacob en De Clercq naar een andere bijeenkomst, die door Gerretson, Hoek en aktivistische Vlamingen als Edgard Rietjens en Eugene Cantillon was belegd.

Op 11 juli organiseerde de redactie van de *Stem* te Bussum bij Hilversum een Guldensporenfeest in samenwerking met de Utrechtse studentenafdeling van het Algemeen Nederlands Verbond, die onder leiding stond van haar aktivistischgezinde sekretaris Van Vessem. De manifestatie had een sterk Groot-Nederlands karakter. Het plein was versierd met Nederlandse en Vlaamse vlaggen, terwijl de Belgische driekleur ontbrak. In zijn redevoering noemde Deswarte Vlaanderen „het bolwerk van het panneerlandisme”⁴. Namens de organisatoren van de manifestatie stuurden Deswarte en De Clercq een telegram aan koning Albert waarin ze hem vroegen „de zelfstandigheid van Vlaanderen in het onafhankelijke België” te garanderen. De koning reageerde binnenskamers verontwaardigd. In zijn antwoord vroeg hij het behoud van de godsvrede⁵. Ook in de loyale pers werden de manifestatie en het telegram sterk afgekeurd⁶.

Op 16 juli werd in Den Haag het *Vlaams Manifest* ondertekend dat door Van Cauwelaert in nauw overleg met de drie andere flaminganten was opgesteld. Het definieerde het doel van de Vlaamse beweging als de „verheffing van het Vlaamse volk”, die alleen kan worden bereikt met aan „de taal van ons volk volledige vrijheid en gelijkberechtiging te schenken in ons bestuurlijk en staat-

3. Verslag in *Vrij België*, 14 jan. 1916.

4. Verslag in *De Vlaamsche Stem*, 13 juli 1915.

5. Albert aan de Broqueville, 13 juli 1915; THIELEMANS en VANDEWOUDE, *Le roi Albert à travers de ses lettres inédites*, 591. Het antwoord van de koning aan Deswarte werd gepubliceerd in de *Stem* van 17 juli 1915.

6. O.m. in de *Belgische Standaard* (De Panne) en de *Echo belge* op 2 augustus 1915.

kundig leven (...) Dit doel kan worden bereikt zonder dat de staatkundige samenhang uit welke ons land is opgebouwd worde ontkracht". In onbedekte termen keurde het *Manifest* het Duitse lokken af. De tekst werd afgedrukt in de *Stem* van 21 juli en was ondertekend door Van Cauwelaert, de gebroeders Buysse, Hoste, Van Puyvelde, Du Castillon, De Ridder en Deswarte. Jacob en De Clercq hadden geweigerd te ondertekenen. Het was de bedoeling geweest van de ondertekenaars het manifest in Engeland en Frankrijk rond te sturen en het ook daar door vlaamsgezinden te laten ondertekenen, maar de crisis in *De Vlaamsche Stem* dwong hen, zich tot een snelle publikatie te beperken.

Naar buiten toe bleef de eenheid in de *Stem* echter bewaard. Eigenaar Gerretson had alle troeven in handen en poogde een openlijke breuk zolang mogelijk uit te stellen door niet op afspraken te verschijnen. In de *Stem* verschenen zowel artikelen van Jacob als van Deswarte, maar er werden geen eisen meer gesteld. Blijkbaar was Deswarte erin geslaagd met Jacob een „staakt het vuren" te bereiken.

Van Cauwelaert wenste onmiddellijk af te rekenen met Gerretson, door een aanval op *De Vlaamsche Post* te lanceren, het blad dat in Gent met geld van het Duitse Etappen-bestuur was gesticht. Hij beschikte op dat ogenblik over de tekst waarin Boudewijn Maes, de latere Vlaams-nationalistische volksvertegenwoordiger, de kollaboratie van de *Post* met de Duitsers aanklaagde, en waarvoor die door de Duitsers was gevangen gezet⁷. Van Cauwelaert verwerkte dat stuk in zijn artikel *Onze Trouw* en vroeg Deswarte het onmiddellijk in de *Stem* te publiceren. Om de *Stem* opnieuw geloofwaardig te maken moest Jacob de deur gewezen worden. Met De Clercq viel misschien nog te praten⁸. Zo zou het blad inhoudelijk gered kunnen worden en moest alleen nog met de eigenaar afgerekend worden. Daarvoor zocht Van Cauwelaert de nodige gelden⁹.

Voor Deswarte waren de zaken echter niet zo eenvoudig. Zonder Gerretson kon hij Jacob niet ontslaan, maar dat liet hij aan Van Cauwelaert niet weten. Ook kon het artikel *Onze Trouw*, in het kader van het bestand met Jacob, niet verschijnen; daarvan was Van Cauwelaert evenmin op de hoogte. Om Jacob te kunnen ontslaan maakte Deswarte tot driemaal toe op 14, 24 en 27 juli een afspraak met Gerretson, maar deze liet zich niet zien¹⁰. Van Cauwelaert werd bijzonder ongeduldig. Hij vroeg waarom zo lang geaarzeld werd met Jacobs ontslag en waarom *Onze Trouw* niet werd gepubliceerd¹¹. Uiteindelijk von-

7. F. VAN CAUWELAERT, *Onze Trouw*; A.F.V.C. Zie ook L. WILS, *Flamenpolitik en aktivisme*, 64-65.

8. Zie brief Van Cauwelaert aan De Clercq, 30 juli 1915; A.F.V.C.

9. Van Cauwelaert vroeg o.m. steun aan Davignon, de minister van Buitenlandse Zaken; Van Cauwelaert aan Davignon, 14 juli 1915; A.F.V.C.

10. Zie De Groeve aan Van Cauwelaert, 24 juli 1915 en Deswarte aan Van Cauwelaert, 27 juli 1915; A.F.V.C.

11. Van Cauwelaert aan Deswarte, 21 juli 1915; A.F.V.C.

den Gerretson en Deswarte elkaar op 29 juli. Gerretson toonde zich bereid het konflikt bij te leggen. Jacobs ontslag kon volgens de aanstellingsakte slechts met instemming van de algemene vergadering der aandeelhouders van de *Stem* gegeven worden. En volgens de vennootschapsstatuten kon zo'n vergadering ten vroegste over twee weken samenkomen. Als datum werd 16 augustus gekozen. Sinds de breuk Deswarte-Jacob had eigenaar Gerretson dus het bestaan van de *Stem* onder „gemengde redaktie” al met meer dan een maand weten te verlengen, en zo Deswarte weten te compromitteren.

Van Cauwelaert, die Deswarte er nog altijd van verdacht te laks op te treden t.a.v. Jacob, kon zijn ongeduld niet langer bedwingen en publiceerde op 29 juli in het leidende Rooms-katolieke dagblad *De Tijd* het artikel *Al te slim vangt niet*, een persoonlijke aanval op Gerretson. Dit strooide roet in het eten van Deswarte, die nog steeds poogde, met Gerretson tot een vergelijk te komen. Om die reden stuurde hij ook sinds 23 juli aan op een onderhoud tussen Van Cauwelaert en Gerretson. Dat dit onderhoud ook werkelijk heeft plaatsgevonden, getuigen zowel Gerretson als Van Cauwelaert¹², doch de juiste datum kennen we niet. De standpunten van beide groepen bleven trouwens ongewijzigd.

Ondertussen zette Gerretson zijn obstruktiepolitiek tegenover Deswarte verder. Zo weigerde hij het boek der aandeelhouders terug te geven vóór de algemene vergadering. Omdat de statuten van de *Stem* voorschreven dat op een algemene vergadering niemand meer dan zes stemmen mocht uitbrengen, ook al had die verhoudingsgewijs meer aandelen, verdeelde Gerretson zijn aandelen onder sympatisanten.

Het plan van Van Cauwelaert om Jacob onmiddellijk de laan uit te sturen en de aandelen van Gerretson over te nemen, bleek al in de tweede week van augustus onrealiseerbaar. Van Cauwelaert zag in dat Gerretson zelf heer en meester van de *Stem* wilde worden¹³. Toen bleek ook dat de nodige middelen voor een eventuele overname ontbraken¹⁴. Op 9 augustus stemde Deswarte ermee in, de *Stem* te likwideren.

Gerretson was blijkbaar op de hoogte gehouden en in het besef dat zonder Van Cauwelaert of Deswarte de *Stem* niet leefbaar was, stelde hij nu plots een kompromisoplossing voor. Hij was bereid, zijn aandelen te verkopen voor 1200 gulden, vermeerderd met een flinke som voor De Clercq en Jacob. Deswarte ging akkoord, maar botste op het verzet van Van Cauwelaert, die zag dat de finan-

12. F. GERRETSON, in : *Dietsche Stemmen*, juni 1916 ; en *Uit de gedenkschriften van Frans Van Cauwelaert*, 271.

13. O.m. in een brief aan Deswarte op 7 aug. 1915 ; A.F.V.C.

14. Op een vergadering op 9 augustus, ten huize van Van Hamel, de voorzitter van de Nederlandse Raad Van Bijstand.

ciële toestand van de *Stem* reddeloos was¹⁵. Zo werd op de algemene vergadering van 16 augustus de N.V. *De Vlaamsche Stem* gelijkwideerd. Maar op 17 augustus verscheen de *Stem* opnieuw, met als hoofdredakteurs Jacob en De Clercq¹⁶.

2. De nieuwe koers

Het nieuwe programma van de *Stem* werd uiteengezet in Jacobs *Open brief aan onze vrienden in Vlaanderen*¹⁷: „Binnen dezelfde staatkundige grenzen moet een cultureel autonoom Vlaanderen met een cultureel autonoom Wallonië verenigd worden (...) In de plaats van de vroegere centralisatie moet het federatieve stelsel treden. Alle takken van het bestuur, alle organismen van het openbaar leven moeten diensvolgens in Vlaanderen volkomen Vlaams zijn”. In september en oktober boorde Jacob door op dit thema. Hij hield vol dat hij loyaal de zijde van België had gekozen¹⁸, maar eiste dat die loyaliteit echter wederkerig zou zijn. En daar viel volgens Jacob niets van te bespeuren.

Naast Jacob was de voornaamste medewerker van de *Stem* een jong Westvlaams jurist: Lucien Brulez. In juni 1915 was deze nog door de Gentse Jong-Vlamingen gepolst, om hoofdredakteur van de *Post* te worden, maar hij had dat aanbod afgewezen¹⁹. Op 16 augustus was hij als zgn. aandeelhouder naast Gerretson op de algemene vergadering van de *Stem* verschenen. Ook Brulez verdedigde het herstel van de Belgische soevereiniteit. Tussen 2 september en 24 oktober publiceerde hij negen artikelen over zelfbestuur. Net als Jacob hield hij de inhoud erg vaag. Toch bleek al uit het eerste artikel dat Brulez een radicale oplossing voorstond: „België moet zichzelf een bemiddelaarstaak voorschrijven (...) Tot een onderdrukte moet men niet over eendracht komen praten”. Brussel vormde een integraal deel van Vlaanderen, maar mocht een minimum aan centraal bestuur huisvesten²⁰.

Eveneens nieuw in de redactie van de *Stem* was Jozef De Cock, priester en hoogleraar te Leuven. Zijn medewerking leek aanvankelijk van puur literaire aard. Zijn *Oorlogsgepeinzen* bevatten echter ook politieke beschouwingen, zoals op 26 augustus: „Ik weet alleen dat de âme belge, en alles wat tot de papieren staat België behoort, aan Vlaanderen weinig goeds heeft gebracht, en

15. Van Cauwelaert aan Deswarte, 13 aug. 1915; A.F.V.C.

16. Zie het relaas van Deswarte in *De Telegraaf*, 22 aug. 1915.

17. *De Vlaamsche Stem*, 18 aug. 1915. Het stuk was ondertekend door Jacob en De Clercq, maar Jacob was de enige auteur. Zie getuigenis van De Clercq in *De Toorts*, 30 apr. 1918, 206.

18. A. JACOB, *In de lijn van de Duitse belangen*, in: *De Vlaamsche Stem*, 8 sept. 1915.

19. L. BUNING, „*De Vlaamsche Stem*” en „*De Vlaamsche Post*”. *Hoe stonden ze ten opzichte van elkaar?* in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1975, 67.

20. *De Vlaamsche Stem*, 9 sept. 1915.

ik bedenkt dat als er nu een onafhankelijk Vlaanderen naast een onafhankelijk Wallonië bestond, Vlaanderen voor de rampen van deze oorlog gespaard kon blijven, want dan had Duitsland aan een doorbraak door de Waalse gewesten genoeg en zou het waarschijnlijk Vlaanderen evenals Nederland ongemoeid laten''²¹. Voor de Cock had België geen enkele betekenis meer: „België is sinds oogst 1914 stoffelijk overrompeld door de Duitsers, maar Vlaanderen is sedert 1830 geestelijk overrompeld door de franskiljons. Van de Duitsers wordt België wel bevrijd, vroeg of laat, om't even hoe, maar wie zal Vlaanderen bevrijden van 't juk der franskiljons? (...) De Vlamingen zelf. Ze moeten gaan beseffen dat België maar een staatsvorm is, door mensen gemaakt en door mensen verbreekbaar, dat er in de levende werkelijkheid geen „Belgisch'' volk bestaat, maar alleen een Waals volk en een Vlaams volk''²².

Mede-hoofdredakteur René De Clercq publiceerde in ruim vijf maanden tijd een twintigtal artikelen en ongeveer evenveel gedichten. Meestal waren het echter opgepoetst materiaal van voor de oorlog, bijgevolg zonder veel invloed op de strekking van het blad. Terecht konkludeert K. Hulpiau dat De Clercq naam vooral als vlag fungeerde²³.

In de kringen die de godsvrede gerespekteerd wensten te zien, werden représailles tegen de medewerkers van de *Stem* overwogen. Zo kwam De Cock al spoedig onder druk te staan van zijn kollega's-hoogleraren van de Leuvense universiteit. Deswarte, die voorzitter was van het comité van de Belgische school te Amsterdam, drong daar sinds 17 augustus aan op het ontslag van leraar René De Clercq. Het schoolcomité leek daartoe niet bereid en besliste op 28 augustus met ontslag te wachten tot er klachten van de ouders zouden binnenkomen. Deswarte deed een beroep op Van Cauwelaert om via minister Pouillet het comité tot een kordatere maatregel te dwingen²⁴. De regeringsmaatregelen tegen De Clercq en Jacob zijn sinds de publikaties van K. Hulpiau en L. Schepens voldoende bekend²⁵. Bij Koninklijk Besluit van 28 oktober werd De Clercq afgezet als leraar aan het atheneum te Gent en werd Jacob geschrapt van de lijst van kandidaat-leraren. Daarop werd De Clercq ook ontslagen als leraar aan de Belgische School te Amsterdam.

Heeft de afstelling van De Clercq en Jacob in de *Stem* tot radikalere vlaamsgezinde standpunten geleid? Bij Brulez duidelijk wel. Bij hem stellen we een verzwakking van zijn geloof in België vast, het „monster dat aan de gezonde Vlaamse volksgeest het natuurlijk voedsel onthoudt''²⁶. Op 17 oktober had

21. J. DE COCK, *Oorlogsgepeinzen*, in: *De Vlaamsche Stem*, 26 aug. 1915.

22. J. DE COCK, *Gewetensonderzoek*, in: *De Vlaamsche Stem*, 30 sept. 1915.

23. K. HULPIAU, *Dichter René De Clercq als flamingant*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1983, 88-89.

24. Deswarte aan Van Cauwelaert, 29 aug. 1915; A.F.V.C.

25. K. HULPIAU, *Dichter René De Clercq...*, 90 en L. SCHEPENS, *Koning Albert, Charles de Broqueville en de Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Tielt, 1983, p. 57.

26. L. BRULEZ, *De Belgische Ziel*, in: *De Vlaamsche Stem*, 2 nov. 1915.

Jacob zijn Belgisch loyalisme al een flinke deuk gegeven : het Vlaamse belang stond boven elk nationaal belang, Belgisch of Duits : „Of een Vlaams Vlaanderen ook een Duits belang is kan ons onverschillig laten”²⁷. Dat was de onverdunde Gerretson-doktrine. De evolutie bij De Cock was wel het opvallendst. We zagen hoe hij in augustus en september op een radikale toon de Belgische „papieren staat” verfoeide. Op 20 juli schreef hij aan Van Cauwelaert : „'t Is me eender onder wiens juk ik buigen moet, onder 't Waalse of onder 't Duitse. De ene slavernij is me de andere waard”²⁸. Maar het gerucht dat zijn Leuvense kollega's zich publiekelijk van hem zouden distantiëren, deed hem zwichten. Eind september verliet hij de *Stem*. Hij zou voortaan geen openlijke kontakten met de activisten meer onderhouden.

3. Het einde

In het najaar van 1915 was de Duitse *Flamenpolitik* over haar voorbereidende fase heen. In Nederland was haar voornaamste sukses de overname van *De Vlaamsche Stem* geweest en de creatie van een groep vlaamsgezinde activisten, die onder leiding van de Duitse vertrouwensman Gerretson oppositie voerden tegen de Belgische regering. In september was Fritz Wichert, de leider van de *Hilfssstelle* en de rechtstreekse verantwoordelijke voor de *Flamenpolitik* in Nederland, de stimulator achter de oprichting van een Vlaams Persbureau dat zelfbestuur voor Vlaanderen moest propageren. Het bureau moest achter de schermen blijven werken en alleen een beperkte kern van activisten en Groot-Nederlanders kon er deel van uitmaken. Het Vlaams bureau vergaderde regelmatig. De Vlamingen Picard, Eggen, Remouchamps, Cantillon, De Clercq, Jacob en Brulez, de Nederlanders Gerretson, Hoek en Van Vessem en de Duitser Wichert zijn de vaak geciteerde aanwezigen. De bedoeling was : de verspreide activistische krachten centraal vanuit Nederland te organiseren. Hoe dat moest gebeuren, leren we uit Gerretsons plan van begin oktober 1915, dat aan von Kühlmann en daarna naar Berlijn werd gestuurd²⁹.

Gerretson stelde daarin voor, België in een blok met Nederland en de Centrale Mogendheden op te nemen. Daarom moest het Vlaamse element versterkt worden en moest de neutraliteit van België afgedwongen worden. Overal in België en Nederland zouden plaatselijke activistische kernen gevormd worden die zich moesten laten leiden door een centraal uitvoerend comité. Een goede samenwerking tussen de in België en de in Nederland verschijnende activistische pers was onontbeerlijk. De vlaamsgezinde (lees : activistische) pers was echter te Duits georiënteerd om nog op de Vlaamse en Nederlandse publieke opinie

27. A. JACOB, *Gezond Verstand*, in : *De Vlaamsche Stem*, 17 okt. 1915.

28. De Cock aan Van Cauwelaert, 20 juli 1915 ; A.F.V.C.

29. L. BUNING, „*De Vlaamsche Stem*” en „*De Vlaamsche Post*”, 71-82.

invloed te kunnen uitoefenen. Voor de *Stem* gold dit bezwaar volgens Gerretson niet, „want het blad staat officieel volkomen vrij en op één na, steller van dit memorandum, zijn alle aandeelhouders, redakteuren, medewerkers en administrateurs volkomen overtuigd dat men met een Hollands-Vlaamse onderneming te doen heeft. Het is van het grootste belang dat dit zo blijft”.

Precies omdat de *Stem* officieel nog een echte Vlaamse aangelegenheid was, kon zij in het plan van Gerretson een centrale rol vervullen. De bladen in België moesten uit de *Stem* kunnen citeren en daardoor het kleinere gezag van de onder de Duitse censuur werkende activisten versterken met het gezag van de in het vrije Nederland van Duitsland onafhankelijke flaminganten.

De *Stem* bleef officieel nog de ondertitel „Algemeen Belgisch Dagblad” dragen, maar in de advertenties heette ze „Orgaan der nationaal Vlaamse gedachte”. Ze was in de eerste plaats een anti-passivisten- en anti-regeringskrant geworden. Nieuwe thema's werden met geestdrift aangesneden, zo elk nieuws van het IJzerfront. Op 2, 4 en 9 november verscheen de *Open brief aan René De Clercq* van J. Platteau, die de ellende van de Vlaamse frontsoldaten aanklaagde en van de regering daden eiste.

Sinds de breuk van 17 augustus werd in de *Stem* regelmatig de kwestie van de Belgische neutraliteit gesteld³⁰. Brulez verwoordde zijn onrust als volgt: „Het grootste kwaad ons door de Duitsers berokkend is (...) het noodlottig overslaan van sympathieën naar Franse zijde”, de eeuwenoude vijand van Vlaanderen³¹. Ook Jacob deelde deze visie³². Op 3 januari 1916 begon in de *Stem* de discussie over de door de Duitse bezetter aangekondigde vernederlandsing van de Gentse universiteit. De redactie deelde mee, het bericht met gemengde gevoelens te hebben ontvangen. Maar in het volgend nummer, dat van 6 januari, koos de *Stem* al duidelijk partij. De vernederlandsing werd er „aangenaam nieuws” genoemd, ook al gaf men toe dat „de vreugde ook iets wrangs” had. Liever had men het aanbod van de Belgische regering gekregen.

De loyale flaminganten van Van Cauwelaert en Hoste en hun orgaan *Vrij België* hebben niets onverlet gelaten, om *De Vlaamsche Stem* te keldereren. Daarvoor konden ze beschikken over steun van de regering. Al vóór 21 augustus vroeg het Belgisch gezantschap in Den Haag aan de Franse en de Engelse censuur, na overleg met hen, de invoer van de *Stem* te verbieden³³. Die gaven daar pas begin december gevolg aan³⁴. Op 7 december deelde de redactie mee dat aan burgers en militairen gedresseerde nummers uit het onbezette

30. Al in de *Open brief aan onze vrienden in Vlaanderen* had Jacob de „handhaving van de neutraliteit van beide gewesten” gevraagd (*De Vlaamsche Stem*, 18 aug. 1915).

31. L. BRULEZ, *Over neutraliteit*, in: *De Vlaamsche Stem*, 7 okt 1915.

32. *De Vlaamsche Stem*, 10 okt. 1915.

33. L. WILS, *Flamenpolitiek*, 125.

34. L. WILS, *De Grootnederlandse beweging 1914-1944: ontstaan, wezen en gevolgen*, in: *Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1945*, Gent 1982, 437-438.

gebied en uit Frankrijk werden teruggestuurd met het opschrift „non admis”. Volgens Eggen heeft de aktie van Van Cauwelaert „bijna alle abonnementen aan de *Vlaamsche Stem* van Amsterdam” gekost³⁵.

Tussen 17 augustus en 14 september verscheen de *Stem* nog 6 keer in de week op 2 bladzijden. Daarna nog 3 keer, en dan weer op 4 bladzijden. Vanaf 1 januari 1916 werd het blad uitgegeven in Den Haag, in „de onmiddellijke nabijheid van zijn peters en voedstervaders”, zoals *Vrij België* het op 4 februari uitdrukte. Het verscheen sindsdien ook op kleiner formaat. Het was voor iedereen duidelijk dat de dagen van het blad geteld waren. Op 31 januari kondigde de redaktie aan dat de publikatie om financiële redenen gestaakt zou worden. Toch waren het niet alleen financiële moeilijkheden die het blad de strop hadden omgedaan. Voor Gerretson was geld immers nooit een probleem. De *Stem* had echter afgedaan als „onafhankelijk” vlaamsgezind blad, sinds o.m. Eggen, Brulez en De Clercq op 16 december hun handtekening hadden geplaatst onder een stuk van Domela Nieuwenhuis, de leider van de Gentse Jong-Vlamingen. De tekst stelde de volledige zelfstandigheid van Vlaanderen en de vernietiging van België voorop³⁶. Gerretson was principieel niet gekant tegen deze Jong-Vlaamse solidariteitsverklaring van zijn vrienden, maar hij was wel woedend dat Domela zijn triomf onmiddellijk aan de grote klok had gehangen. In gematigde activistische kringen werd het stuk streng afgekeurd. Het ergste was dat de *Stem* niet langer het ongekomplimiteerde orgaan van de zgn. voorwaardelijk-loyalen kon blijven. Was de *Stem* immers niet voorbestemd om de spil van de activistische propaganda te worden, precies omdat ze nog „echt Vlaams” leek? Eggen schreef in februari 1916 aan Domela: „Gerretson verklaarde dat de richting van *De Vlaamsche Stem* steeds is geweest loyaal, herstel van België, etc. Dat wij weliswaar een stuk aan u hadden gegeven (de brief van 16 december) die lijnrecht met onze politiek in de *Stem* tegenoverstond, doch dat, zolang het geheim bleef, de richting van het blad kon behouden worden, alhoewel de ondertekening van zulk een stuk in hoogste mate onvoorzichtig was”³⁷.

In de ogen van Gerretson was de *Stem* nu waardeloos geworden. Wel poogde hij in januari nog Brulez, die sinds het vertrek in december van Jacob naar Antwerpen de feitelijke leider van de *Stem* was geworden, te vervangen door meer gematigde mensen die bij het Vlaamse publiek nog over enige kredietwaardigheid beschikten. Maar toen Eggen zich daartegen verzette, gaf Gerret-

35. J. EGGEN VAN TERLAN, *Bijdrage tot de geschiedenis van de Vlaamsche Beweging*, Brussel, 1931, 67-68 en noot 128.

36. Volledige tekst zie J. WIJNSTROOM, *René De Clercq*, 62-67.

37. Eggen aan Domela sr., feb. 1916; Rijksarchief in Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch, nr. 1121.

son *De Vlaamsche Stem* op³⁸. Dit betekende niet dat zijn plannen in duigen waren gevallen, want aan middelen ontbrak het de man niet. Al sinds november 1915 verscheen met Duitse subsidies en onder redakteurschap van o.m. De Clercq, Gerretson, Rietjens en Van Vessem het maandblad *Dietsche Stemmen*, met precies dezelfde voorgewende doelstellingen als *De Vlaamsche Stem*: een zelfstandig Vlaanderen in een vrij en neutraal België³⁹

Koekelarestraat 15
8110 Kortemark

Betreft artikel „Redaktiegeschiedenis van het weekblad Vlaanderen”.

Blz. 75 lees ik: „Ondertussen was Hermans in de zaak van de Utrechtse documenten verzeild geraakt en hij werd veroordeeld tot een gevangenisstraf...”

Had schrijver van dit artikel mijn „Verweerschrift ter zake de Utrechtse documentenaffaire” gelezen, zou hij geweten hebben dat ik niet alleen geen gevangenisstraf kreeg maar zelfs geen half uur gevangenis kende en dat mijn advocaten Borginon en Hoornaert zo goed als niet hebben moeten pleiten, doch dat ik dadelijk in vrijheid werd gesteld, zodat de pers kon schrijven terzake de rechter van instructie van Laethem... „Van Laethem lopen!” Dus heel wat anders dan Luc Vandeweyer schrijft. Mijn afscheid van „Vlaanderen” was eer een gevolg van wat men noemt „incompatibilité de caractères” tussen Prof. J. De Decker en ondergetekende. Maar... *de mortuis nisi bene...*

Ward Hemans

38. Zie L. WILS, *De Grootnederlandse beweging*, 430-431; Eggen aan Domela sr., 25 jan. 1916; Rijksarchief in Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch, nr. 1119.

39. L. WILS, *De Grootnederlandse beweging*, 428-429.